

ISTRAŽIVANJA

SAKRAMENAT KRŠTENJA U KONTROVERZIJSKOM KATEKIZMU ANTUNA BAČIĆA

Emanuel Hoško

Slavonski franjevac Antun Bačić djelovao je pastoralno tijekom drugog dijela prve polovice 18. st. u Slavoniji, Srijemu i među Hrvatima u Podunavlju. Bio je župnik i samostanski poglavar u Našicama (1725–1727, 1735/1736, 1748/1749. i 1752/1753), u Šargradu (1729/1730) i u Budimu (1730–1732).¹ U svojoj knjizi *Istina katoličanska*² naglašava taj svoj pastoralni rad i odgovornost prema njemu kao poticaj na osobno pastoralno usavršavanje, „zašto (jer) je bilo moje dužnosti različite knjige štiti za umiti vladati mene i puk komu sam na različitu mistu za pastira služio” (/12/). Taj konkretni pastoralni rad, a ne osobna teološka zainteresiranost i kultura, potakao je Bačića da bilježi stečena saznanja: „Zato gdi sam što za korisno i za upravno življenje naodio, na baška sam zabilježivao i pomljivo pisao” (/12/). Sabrane bilješke ocijenio je korisnima i za druge, posebno za vjernički puk koji ne zna latinski, pa je tako nastala *Istina katoličanska*: „Videći poslije, da bi ovi moj malahan trud za korist neumitnim služio, uslobodio sam se na svitlost ga dati i prid oči neumitnim staviti. I zašto je močno svaka potpuno, iz latinskoga u naški jezik prinieti, zato sam tomačio kako se lašnje od neumitnie(h) i razumiti može, za njiovo duhovno zabavljenje i duše korist” (/12/).

Nije samo opća zahtjevnost dušobrižničkog

¹ Antun Bačić rodio se u Vrbi kraj Slavonskog Broda oko 1690. U Velikoj je 1710. stupio u novicijat franjevačke provincije Bosne Srebrne. Filozofiju i teologiju završio je u Italiji, a po povratku u domovinu bio je profesor učilišta moralnog bogoslovlja u Petrovaradinu (1720). U Našicama je kao župnik nastavio gradnju novog samostana, podigao propovjedaonicu u crkvi i oltar u kapeli Majke Božje. U Budimu je počeo graditi novu crkvu i podigao je sukarnu u kojoj se tkalo platno za sve članove Bosne Srebrne. Osim upravnih službi u mjesnim franjevačkim bratstvima Bačić je obavljao različite upravne dužnosti u cijeloj Bosni Srebrnoj. Bio je tajnik (1727/1728) provincije, namjesnik provincijala Ivana Kopijarevića za Slavoniju i Podunavlje (1729), odnosno u cijeloj provinciji dok je 1753. provincijal Josip Janković bio na generalnom kapitolu, definator (1732–1735) i kustod (1741–1745) i, konačno, posljednji provincijal prije diobe provincije i nastanka nove provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1754–1757). Umro je u Našicama 12. XII. 1758.

U rukopisu je ostalo njegovo djelo *Necrologium Bosnae Argentinae*, tj. podaci o preminulim članovima provincije Bosnae Srebrne do 1741. Osim *Istine katolicanske* Bačić je pripremio za tisak i knjigu *Život Božje Kraljice i Gospoje naše ... objavljen ... Mariji od Agride*. (Pečuh 1773). On ju je preveo, a dao ju je tiskati Ivan Velikanović. – Usp. Franjo Emanuel HOŠKO: *Djelovanje hrvatskih franjevaca tijekom 18. st. u Budimu*. Nova et vetera, 28 (1978), 140–142

² Točan naslov djela, pisan u pravopisu koji je prihvatio Bačić, glasi: *Istina katolicanska illiti Skazagnie upravgliegnja spasonosnoga xitka karstianskoga s zabillixegniem zablugiegnia garsckkoga odmetnicstva*

djelovanja bila razlog da je Bačić sakupljao pastoralno, teološko i katehetsko gradivo i naknadno ga svrstao u *Istinu katoličansku*. Njegovo pastoralno služenje susrelo ga je s velikim brojem pravoslavnih kršćana s kojima su katolici živjeli zajedno. Tako se pitanje odnosa katolika i pravoslavnih nametnulo Bačiću do te mjere da mu je u svojoj knjizi posvetio značajan dio stranica. Već je u naslovu knjige to pitanje našlo svoje mjesto, a u uvodnoj riječi „poštovanomu štociu” Bačić razotkriva svoju namjeru: „Niti sam radi nenavidnosti protiv Grkom pisao, od koji(h) opominam te, da i(h) ima dosti, koji jednokupno s nami ispovidaju istinu i slide svetu Crkvu Rimsku. Nego sam ukazati otio u čemu blude oni koji su se povoljno od Rimske Crkve odmetnuvši Eretičkomu nauku priložili i za Ereticih brezumitno otišli” (/11/–/12/). Treba stoga *Istinu katoličansku* uvrstiti u katoličku kontroverzistiku, među rijetke spise kontroverzističke literature na hrvatskom jeziku. Kontroverzijska problematika zauzima značajan dio *Istine katoličanske*, ali je djelo zasnovano daleko cjelovitije i opsežnije nego što je to bio običaj u onovremenim kontroverzističkim spisima.³ Štoviše, iz sadržaja knjige treba zaključiti da je Bačiću prije svega bilo stalo do iznošenja što cjelovitijeg katoličkog učenja i tek nakon toga do osporavanja suprotnih naučavanja. No, *Istina katoličanska* nije samo teološki sustavno djelo nego je cjelovita rasprava i s crkvenopovijesnog gledišta. Ona, naime, razrađuje sve teme katoličkog vjerskog učenja i teološkog naučavanja, a u polemičkom svom dijelu ne obraća se isključivo pravoslavlima nego i svim ostalim kršćanima izvan Katoličke Crkve. Ovakav sastav Bačićeve knjige razotkriva da je piscu najprije bilo stalo do potpune vjerske informacije i formacije katolika i tek nakon toga do informacije koja će pravoslavlima otkriti neopravdanost njihova vjerskog učenja, jer je ono u mnogočemu nastavak različitih krivovjernih učenja. Bačić se tako nada potaknuti pravoslavne kršćane da u katoličkom vjerskom učenju traže i nađu dostatne odgovore svom kršćanskom vjerovanju. Polemički dio Bačićeve knjige i spomenuti kontroverzijski karakter ipak ne skrivaju njezinu osnovnu namjeru i

zadaću: ona je prvenstveno sveopći teološki priručnik ili katekizam s naglašenim teološkim pristupom razradi gradiva, a kontroverzijski značaj je u drugom planu. Ipak je opravdano smatrati *Istinu katoličansku* kontroverzijskim katekizmom, jer ga je Bačić zamislio kao pomagalo za vjersku obnovu katolika koji žive zajedno s pravoslavlima.

Istina katoličanska započinje s posvetom ostrogonskom nadbiskupu i ugarskom primasu Emeriku Esterhazyju, negdašnjem generalu pavlina i zagrebačkom biskupu (/3/–/9/); nastavlja s uvodnom riječju „poštovanomu štociu” (/11/–/12/), kazalom (/14/–/21/) i potrebnim crkvenim dopuštenjima za tiskanje knjige sa strane franjevačkih cenzora Stjepana Vilova⁴ i Petra Karapandžića, franjevačkih poglavara i upravitelja isusovačkog kolegija u Budimu (/22/–/24/). Knjiga je razdijeljena na sedam „razgovora”; prvi je o Božjim zapovijedima (1–138), drugi od „vladanja crkvenoga” sa člancima o zakonu, crkvenim zapovijedima i kaznama (139–206) i crkvenim saborima (235–258); treći razgovor je o grijehu (207–235); četvrti razgovor je o sakramentima i razdijeljen je u uvodnu raspravu i sedam članaka (261–430); peti razgovor je „od stvorenja svita” s uvodnom raspravom i člancima „od duše razložne”, „od angjelah” i „od djavolah” (431–492); šesti (493–509) i sedmi razgovor (510–557) razrađuju gradivo o posljednjim

illiti Garcskie Erexiah u koje su nesrichno upali odkad su se od Rimske Czarkve oddilili. Sve izvagjeno iz svetoga Pisma iz naukah otaczah i razliky kni-gah sloxeno u iezik Illiricki i na svitlost dato po oczu fra Antunu Bachichiu... (Budim, 1732).

³ Prvo djelo hrvatske kontroverzistike napisao je Bugarin Krsto Pejkić pod naslovom *Zrcalo istine med Crkve istočne i zapadne* (Venecija 1716). U svom sadržaju knjiga najprije donosi historijsku osnovu raskola, a zatim razrađuje pojedine dogmatske razlike (usp. Josip TURČINOVIĆ: *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić*. Zagreb 1973, 79–91).

⁴ Stjepan Vilov (Budim, potkraj 17. st. – Budim, 5. XI. 1747) također je bio franjevac Bosne Srebrne i dugogodišnji profesor visoke franjevačke bogoslovne škole u Budimu. Poslije Bačića je objavio knjižicu *Razgovor prijateljski medju krstjaninom i ristjaninom* (Budim 1736). U recenziji *Istine katoličanske* (str. /22/) Vilov upozorava da je Bačićeva knjiga bogata doktrinarnim, osobito moralnim, sadržajem te da može biti od osobite koristi prije svega običnom narodu, a također i izobraženima.

stvarima. Knjiga završava s predmetnim kazalom (558–570) izjavom pisca (/1/) i tiskarskim ispravicima (/2/).

Ovaj pregled sadržaja Bačićeve knjige pokazuje da on ne slijedi uobičajen raspored katekizamskog gradiva. U posebne rasprave je razdijelio gradivo o Božjim i crkvenim zapovijedima, sakramentima, grijehu i posljednjim stvarima, ali nema takvih rasprava o Vjerovanju i o molitvi. Sadržajno ta poglavlja nisu izostala. Tako Vjerovanje razlaže u uvodu u Božje zapovijedi i tumačenju prve od tih zapovijedi (2–65) kao i u dijelu razgovora „od Zakona” (139–178) i „od stvorenja svita” (431–460). O molitvi je također dovoljno rečeno u tumačenju treće Božje zapovijedi (80–90), gdje Bačić razlaže zasebno svaku prošnju Očenaša. Stvarno kazalo potvrđuje cjelovitost katehetskog gradiva, a čini se da je najopravdanije pretpostaviti da je Bačiću njegovo osobno iskustvo nametnulo izabranu sistematizaciju sabranog gradiva.

„Eretički” nauk pojedinih kršćanskih zajednica izvan Katoličke Crkve Bačić je razložio u deset tvrdnja i nazvao ih „erežije”. Već u uvodnom dijelu prvog razgovora o Božjim zapovijedima navodi tri „erežije”. Prva je naučavanje ebionita, nestorijanaca i još nekih heretika da „Isukrst nije Bog, zašto nije od bivstva Božjega nego je samo čovik” (10–13). Bačić među one koji naučavaju ovu herezu ne ubraja Arija. Njega spominje uz carigradskog biskupa Macedonija kao naučavatelje druge hereze da „Duh Sveti nije Bog, nego stvorenje” (13–14). Za treću herezu, naime za učenje da „Duh Sveti ishodi samo od Oca, a ne od Sina” (14–31), Bačić okrivljuje Nestorija, Teodereta Criskog, Macedonija i Focija. Naglašava da „ovu erežiju i sada slide Grci i latine za eretike neumitno i zlovoljno čine” (15). U raspravi o toj herezi spominje Bačić da Grci u prilog svog učenja navode dva dokaza iz Svetog pisma i tri iz otačke teologije. On te njihove dokaze jednoga za drugim osporava i donosi protudokaze u prilog katoličkom naučavanju. Četvrtom „erežijom” naziva tvrdnju da „za dobiti spasenje duši nije od potrebe povratiti ukradeno” (115–118). To učenje pripisuje pravoslavnim kršćanima. Petu i šestu „erežiju” svrstavo je Bačić u poglavlje o sakramentu „Tila Isusova”. Nestorija smatra začetnikom suvreme-

nog pravoslavnog učenja da „nije dobro posvećenje u priesnu (kruhu), zašto Isukrst u kiselu posvetio” (297–305). Bačić drži da je također Nestorije bio prvi, a njega su kasnije slijedili Jan Hus, Luther i Calvin, koji je naučavao da „potribno je da svitovnji ljudi primaju i tilo i krv Isukrstovu, jer drugojačije ne primaju svega Isukrsta” (326–335). Bačić predbacuje pravoslavcima da su nedosljedni i da „slide Eretike”, jer je i Pravoslavna crkva Nestorija osudila kao heretika pa se čudi: „Koliko vrlo Grci u ovomu slide Eretike. Da su toliko pomiljivi primati ovi slavni Sakramenat, barem bi se štogod od Eretikah razlučili, ali ima i(h) mlogo i mlogo, koji priko svega života ni s tilom se ne pričeste, a kamoli s krvju. Ja isti mlogo i(h) znadem koji su jurve ostarili, a niesu se ni jedan put pričestili, još ni u Crkvu išli. Odviše govori se (ako je istina) da na Uskrs na misto pričestjenja uzmu pup od liskova drveta čine da im služi za pričestjenje. Koju slipoću ni jedan Eretik ne slidi; od kud se može poznatii kakvi su njiovi nauci”

Slijedeće dvije hereze pronalazi Bačić u učenju o sakramentu ženidbe. Prva je učenje da „prvi put oženit se, ili udat se, dobro je, a drugi put jest grih” (414–416). Tu herezu ne pripisuje pravoslavnim kršćanima nego Montanu, Novatu, katarima i grupi koju naziva „ablacii”. Montan je isto tako začetnik hereze koja uči da „uzao sakramenta ženidbe može se rastrgnuti, kad god je drago jednomu od nji(h), i također z drugom se oženiti ili za drugoga se udati” (417–419). Budući da i pravoslavni kršćani dopuštaju drugu ženidbu, Bačić s ironijom spominje da potvrdu za takvo učenje ne mogu naći ni u Bibliji ni kod svetih otaca, „već ako kod koga Eretika nađu ili kod Turakah koji isto tako drže i čine”. Bačić također otkriva realno stanje braka kod pravoslavnih na području njegova uvida: „I ja isti znadem takove koji su imali dvije žene, obadvije žive, i zakonito vinčali se i s jednom i drugom. Opet znam drugoga, koji jest pustio jednu ženu i uzeo drugu. A svrhu svega zna vas svit od jednoga Poglavitia njiova, koji zakonitu ženu jest pustio, i uzeo drugu. Niti mogu dopustiti duhovnici ni vladike; zašto je očita rič Božja: Što je Bog sastavio, čovik ne rastavi” (419).

Posljednje dvije hereze Bačić pronalazi u učenju pravoslavnih kršćana o čistilištu i pos-

ljudnjem sudu. Prema navodu koji preuzima od Bellarmina Bačić okrivljuje nekog Aerija i zatim manihejce, petrobruzijane i valdenze, a njima su se pridružili pravoslavci pa Kalvin i Luther, da uče herezu kako „ne ima purgatorija iliti čistila” (510). „Erežijom” smatra Bačić i učenje da „blaženi do Suda općenoga ne idu u slavu nebesku, nego stoje u mistu ili polju od Boga određenje” (523). To učenje su istočni kršćani preuzeli od Origena, Eutimija i Vigilancija.

Nazvavši spomenuta učenja „erežijama”, Bačić donosi zaključke crkvenih sabora koji opravdavaju takvu kvalifikaciju. Zato je razumljivo da među hereze ne ubraja osporavanje papinog primata, premda o njemu piše vrlo iscrpno (159–173) i kao prvog osporavatelja navodi carigradskog biskupa Flavitu iz 5. st. Bačić se također usprotivio učenju i činjenici da svjetovni vladari upravljaju Crkvom pa postavlja tvrdnju i brani je protiv anglikanaca i protestanata da „princip svitovnji ne može biti poglavar Svete Crkve” (173–177).

Bačić odlučno tvrdi da „samo je u Crkvi Rimskoj pravi zakon i ko je izvan Crkve Rimske saranit (spasiti) se ne može. U crkvi Grčkoj ne oblužuju se zapovidi Isukrstove i svetije(h) Otacah: dakle se u Grčkoj Crkvi ne može saranit” (145). Ipak direktno ne naziva pravoslavne hereticima, ali se ne ustručava tvrditi da „Grci u mlogima protive Svetom pismu i nauku svetie(h) Otacah i slažu se s Eretici u mlogima članci koji su protivni Evanđelju i nauku svetie(h) Otacah” (145). Nabraja sedam razlika u vjerskom naučavanju katoličkih i pravoslavnih kršćana i navodi imena začetnika tih pogrešnih učenja koja sada naučavaju pravoslavci, i to: prvo, da Duh Sveti ne ishodi od Sina nego samo od Oca; drugo, da nema „purgatorija”; treće, da sveti do suda Božjega ne uživaju slave nebeske; četvrto, da je potrebno pričešćivati se pod obje prilike; peto, ne priznaju papin primat; šesto, da „se dostojanstva Crkvena i stvari svete mogu prodati i kupiti” i, sedmo, da kamata nije zabranjena (145). Svjestan je Bačić dubokog povijesnog i psihološkog jaza između Katoličke i Pravoslavne Crkve i to predbacuje pravoslavcima i njihovoj Crkvi, jer ona „veće nenavidi Rimsku Crkvu nego i jedan Ere-

tik, tako da su naši Hrišćani običajni reći: *Volim se poturčit, nego poškočit se*” (146).

U razradi gradiva Bačić u *Istini katoličanskoj* često postavlja retorska pitanja i onda na njih odgovara. Također dijeli tekst u kratke odlomke koje opet obilježuje brojevima. Sve to povećava jasnoću i preglednost štiva. Tako u poglavlju o sakramentu krštenja najprije postavlja pitanje: „Što je sakramenat krštenja i kada je naređen od Isukrsta?” Odgovara da najprije „valja znati, da je krštenje od tri vrsti”, tj. krvi, zatim „plamenito” ili „od užganja” i vodom. U drugom dijelu odgovora upozorava „da sabor Tridentinski proklinje one koji bi rekli da sakramenat krštenja nije potribit za dobiti spasenje” (278). Na dio početnog pitanja o vremenu kad je Isus naredio ovaj sakramenat odgovara Bačić nizanjem različitih teoloških mišljenja i zaključuje da „valja reći da, niti je Isukrst uredio ovi sakramenat, kada se je krstio u Jordanu (sv. Toma), niti poslije muke i uskrsnuća (sv. Albert), nego prije uskrsnuća, premda se očito ne može iz pisma svetoga izvaditi baš kada ga je naredio” (Duns Scot). Na slijedeće pitanje: „U čemu se čini sakramenat krštenja?” nudi Bačić ovaj odgovor: „Prva stvar je voda naravna, ... druga stvar potribna za služiti... jesu riči od Isukrsta uređene i od Svete Crkve vazda uzdržane, to jest...: Ja te krstim u ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.” U odgovoru na to pitanje ugrađena je informacija o krštenju polijevanjem, škropljenjem i uranjanjem (280–282). Poseban dio rasprave o krštenju odnosi se na one „koji krste i primaju krštenje.” Redoviti djelitelj je svećenik, a uz dopuštenje biskupa ili „paroka” i dakon, inače „izvan crkve i kad je potriba svatko može krstiti koji zna reći ozgor rečene riči i ima otenje činiti što je Isukrst naredio i običaje Sveta Crkva” (282). Primalac krštenja može biti „svaki čovik živući na ovom svitu”. Razlikuje također krštenje odraslih od krštenja djece: „Tri se stvari iziskuju u razumno... Prvo valja da ima otenje ili volju krstiti se... Drugo valja da viruje u Boga i da sveti sakramenat ima mogućstvo oprati od griha istočnoga... Treće valja da po skrušenju očisti se od griha, ako koga ima izvan istočnoga...” (283). Nasuprot ovih zahtjeva koje treba ispuniti odrasli krštenik „u maloj dici ne iziskuje se nikakvo otenje, zašto su oni

upali u grih istočni brez nijednog vlastitog otenja. Zato se za oprati se od toga griha ne iziskuje nikoje otenje. Kako su dakle u grih upali po otenju drugoga, tako za oprati se od toga griha zadosta je otenje drugoga. I zato sveta Crkva naredila je kumove da za njega odgovaraju i imaju otenje, budući da kako je njegova volja u volji Adamovoj sagrišila, tako po isti način da njegova volja u volji kumovoj od griha se očisti” (276). Posljednje pitanje o raspravi o krštenju kod Bačića glasi: „Koje se milosti po krštenju dobivaju?” Kao odgovor Bačić koristi zaključak Tridentskog sabora i učenje teologa Mastriusa: „Po sakramentu krštenja najprije dobiva se u dušu zlamenje duhovno, koje se ni po jedan način od duše dignuti ne može, nego uvijek u duši stoji. Drugo dobiva se milost Božja posvećujuća i zajedno se u dužu ulivaju kriposti bogoslovne, to jest: vira, ufanje i ljubav... Treće, po sakramentu krštenja dobivaju se sve pomoći koje su potribite za spasenje i za dobro i upravno življenje, da lašnje može pridobiti na-

pasti davolske, tilesne i svitovnje” (284).

Bačićevo naučavanje o sakramentu krštenja donosi devet navoda iz Biblije, sedam od Anakleta /Reiffenstühla/, pet od Mastriusa, četiri iz zaključaka Tridentskog sabora i jedan iz spisa Ivana Duns Scota. Spomenute teologe Bačić i u ostalim dijelovima knjige najviše slijedi poštujući tako ondašnju franjevačku teološku tradiciju. Istodobno tako Bačić razotkriva da je njegova *Istina katoličanska* zasnovana kao teološki katekizam, premda je na početku knjige sam isticao njezinu pastoralnu uvjetovanost. Bačićevo djelo moglo je stoga dobro poslužiti izobraženijim vjernicima, ali je svakako najviše koristilo svećenicima; pružalo im je na hrvatskom jeziku pisan sustavni prikaz katoličkog naučavanja, teološki obrazložen, prikladan za vjersku polemiku s pravoslavnima i dovoljno jednostavno pisan da ga se neposredno može upotrijebiti kao građa za katehetske propovijedi ili, štoviše, kao sustavan katekizam za odrasle.